

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XIX

Neřir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XIX

İstanbul - 1999

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail Özdoğan

Tel: (0212) 518 26 09 Fax : (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Tel: (0216) 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres : **ENDERUN KİTABEVİ** Büyük Reşitpaşa Cd. Yümnü İş Merkezi No: 46
Beyazıt - İSTANBUL Tel. (0212) 528 63 17 - 528 63 18

Nenad MOAČANIN, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)*, Jastrebarsko 1997, 544 s.

Pojega veya Hırvat imlâsı ile Požega Orta Slovenya'da, Tuna nehrine dökülen Sava ve Drava ırmakları arasındaki bölgede bulunmaktadır. Kanunî'nin 1532'deki Alaman Seferi esnasında sadrazam İbrahim Paşa tarafından sulhen alınmış, 1540'da Budin, 1580'de Bosna, 1600'de Kanije (Kaniza) Beylerbeyliklerine bağlanmıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısı ortalarında tekrar Bosna Eyaleti'ne katılmıştır.¹

MOAČANIN'in yukarıdaki eseri bu sancağın Osmanlı idaresindeki durumunu yansıtmaktadır. Yazar İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi'ndeki 1540 (TD 204), 1545 (TD 243), 1561 (TD 351) ve 1579 (TD 672) tarihli mufassal tahrir defterlerinden, 1569 (TD 486) tarihli bir icmal defterinden faydalandığı gibi, aynı arşivdeki Kâmil KEPEÇİ, Maliyeden Müdevver Defterler dizilerindeki bir kısım malzemeden, Münih'teki Devlet Kitaplığı (Bayerische Staatsbibliothek) ve Viyana'daki Millî Kütüphane'deki bir kısım belgelerden de yararlanmıştır.

Yazarı. 19-23'te kullandığı kaynaklar tanıtır. s. 27-94 arasında uzun bir Giriş bulunmaktadır. s. 95'te Sultan Süleyman'ın bir gravürü, 96-100 ve 102-104. sahifelerde defter ve belge örnekleri, 101'de bölgenin haritası, s. 105'te Pojega vatandaşı ve kahramanı Fra Luka Ibrisi-movic (1620-1698)'in bir resmi, altında imzası ve hakkında kısa açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır. Müslüman mezar-taşı örnekleri s. 106'da, Hırvatça özet s. 107-110'da bunun İngilizcesi de s. 111-114'te verilmektedir. Eserin geriye kalan sahifelerinde ise, s. 117-503 arasında Osmanlı Tahrir Defterleri'ndeki veriler kronolojik sıra içerisinde Hırvatça'ya aktarılmaktadır; s. 117-150'de TD-204, s. 151-233'te TD-243, s. 234-396'da TD-351 ve s. 397-503'te TD-672. Eseri Hırvatça-Türkçe deyimlerin karşılıklı verildiği bir sözlük (s. 505-526), Grafikler (s. 527-536) ve Giriş kısmı ile ilgili bir Dizin (s. 537-544) tamamlamaktadır.

MOAČANIN, Pojega şehrinin ve çevresinin bazı kısımlarının 1537 başlangıcında Osmanlı hakimiyetine geçtiğinden, bununla beraber iki-üç sene kadar bölgede çatışmaların devam ettiğinden, ancak 1540'da yörede huzurun sağlanabildiğinden ve aynı tarihte de ilk tahririn yapıldığından bahs eder (s. 111). Lâkin, bu tarih yöredeki ilk Osmanlı hakimiyeti tarihi olmamaktadır. Celâl-zâde Mustafa Çelebi "küffâr-ı liyâmın... meşhûr ve ma'mûr diyârı" olarak tanımladığı Pojega ve çevresinin 1532 Alaman Seferi esnasında sulhen alındığını gayet açık bir dille anlatır: "ol cevânibin dahi feth ve teshîri için Hazret-i Paşa (sadrızam İbrahim Paşa) ol cevânibe azîmet eylediler".² "mâh-ı reb'ü'l-evvelîñ beşinci günü (5.10.1532) vilâyet-i

¹ Hazım SABANOVIĆ, *Bosanski Pasaluk*, Sarajevo 1959, s. 236; Andreas BIRKEN, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Wiesbaden 1976, s. 30, 33, 46, 58; Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Hazırlayan: Sevim İLGÜREL), Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayını, s. 120.

² Celâl-zâde Mustafa, *Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Önsöz, Giriş ve yayına hazırlayan: Petra KAPPERT), Wiesbaden 1981, 234a.

Hırvat-ı şekâvet-âyât tevâbi'inden Pojega diyârına gelince...", "Pojega civârına nüzûl olundu", "ol kal'eniñ bâni vesâir ümerâ ve âyân gelüb, hazret-i paşa-yı memâlik-küşânîñ dâmen-i şefâ'atlerine teşebbüs edüb kal'a miftâhların getürdiler ol cevânibde aña tâb'i ne deflû kılâ ve memleket ve nevâhi ve vilâyet varise külliyyen tevâb'i ve levâhiki ile meftûh ve musahhar oldukdan sonra"³. Pojega ve çevresinin Osmanlı hakimiyetini sulhen kabul etmesinde kısa bir süre önce Slovenya (*Islavîn*) bâni David (*Dafîl*)'in ve Zagreb hakiminin (*Banfiyânûs*)⁴ Osmanlılara itaat etmesinin büyük rolü olmalıdır.⁵ Bu bilgiler aynen Peçevî'de de vardır.⁶ Böylelikle Celâl-zâde'nin Peçevî'in kaynağı olduğu belli olmaktadır.

Bununla beraber, Peçevî 943 (1536/1537) senesi olayları arasında Pojega kalesi'nin Semendre Sancakbeyi Yahya-Paşa-zâde Mehmed Bey tarafından fethinden bahs eder, Avusturya hükümdarı Ferdinand'ın bu kaleyi geri almak çabaları da boşa çıkmıştır.⁷

Pojega şehrinin nüfusu 1545'te 300-350 hâne kadardır. Müslüman muhafızlar ve varoşta oturan hristiyanlar vardır. 1561'de ise, ikisi cami, beşi mescid isimli yedi müslüman mahallesini vardır. Azap mahallesindekiler ile birlikte 467 hâne etmektedir. Artık bunlar arasında müslüman tacirlere ve sanatkârlara da rastlanmaktadır: Meselâ Hz. Hüdâvendigâr mahallesinde (toplamı 62 hâne) 7 tüccar (*trgovac*), 8 terzi (*krojaç*), 3 nalbant (*potkivac*) bulunmaktadır (s. 234, 235). Aynı tarihlerde Hırvatça'ya da Türkçe meslekî deyimlerin de girdiği görülmektedir: *eskidzi*, *mestci*, *kalajdzi* (s. 236), *hamamdzije* (s. 291) gibi.

Pojega kazasına bağlı çiftlik ve çayırlarda 1561'de müslüman ve hristiyan sahipler görülmektedir (s. 291-392).

1579'da da Pojega kasabasında olduğu gibi, bu defa Kutjevo (s. 469-489) ve Orljavska (s. 489-503) nahiyelerinde de müslüman nüfusa varoşlarda veya kırsal alanlarda çokça tesadüf edilmektedir.

Şehrin nüfusu XVII. yüzyılda 1000 hâneyi aşmıştır. Nüfus artışı 1620'de durmuş, daha sonra da gerilemeye başlamıştır. Neticede, Tuna ile Sava arasındaki bölgede müslüman nüfusun çok olduğu tek şehir olarak Pojega kalmıştır (s. 113).

Takriben 1490-1580 arasında yaşayan Dizdar Hacı Mehmed Ağa'nın rolüne de işaret olunmaktadır. Ağa çok zengindir. Mustafa Âlî kendisini ziyaret etmiştir. Çok büyük bir konakta yaşamaktadır, asilzâdelere ve fakirlere evinde ziyafetler çeker. Hacı Mehmed Ağa'nın

³ aynı eser, 235a-236b.

⁴ Peçevî'de Yanki Janos. bk. aynı eser, I, 169.

⁵ Celâl-zâde, aynı eser, 233b.

⁶ Peçevî, aynı eser, I, 169-170. Bekir Sıtkı BAYKAL'ın sadeleştirdiği Peçevî metninde "Pojega" kelimesindeki "j" harfi düştüğünden "Poega" olmuştur, bk. *Peçevî Tarihi*, Ankara 1981, I, 125-6.

⁷ Peçevî, aynı eser, I, 200-204; Baykal neşri, I, 147-149.

Gazi Hüsrev Bey vakfından olan handa bir yerel zaviye de vardır (s. 112). 1561'de Pojega varoşlarında Ulama Paşa'nın da bir zaviyesi bulunduğundan bahs olunmaktadır (s. 244).

1949 Zagreb doğumlu genç araştırmacı ve tarihçi Nenad MOACANIN'in yukarıda kısmen tanıtılabilen kitabı Osmanlı Tahrir Defterleri üzerindeki çalışmalara büyük bir katkıdır. Son yıllarda Türkiye'de de özellikle Anadolu'da bulunan idarî birimlere ait beylerbeyilik veya sancaklar ile ilgili pek çok araştırmalar yayınlanmakta, hatta bizzat Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün tıpkı basımı ile birlikte çevrî yazılı metinlerinin ve dizinlerin de yer aldığı Tahrir Defterleri yayınlanmaktadır, 166, 387, 438 numaralı icmal deterleri gibi. Bununla beraber, Balkanlardaki birimler üzerinde sıhhatli çalışmaların ancak o yörelerin bilim adamlarının ve araştırmacılarının himmetini beklediği de âşikârdır. MOACANIN'in eseri bu bakımdan çok önem taşımaktadır.

Nejat GÖYÜNÇ

Michael KEMPER, *Sıfıs und Gelehrte in Tatarien und Baschkirien, 1789-1889. Der islamischen Diskurs unter russischer Herrschaft*. (Tataristan ve Başkirdistan'da Meşâyih ve Ulemâ, 1789-1889. Rus Hükûmranlığı Altında İslâmî Tartışmalar). Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1998, 516 S.

Bochum Ruhr-Universitesinde Prof. Dr. Reinhard Schulze idaresinde 1997'da tamamlanmış bir doktora tezi olan bu çalışma ele aldığı konunun özgünlüğü ve birincil kaynaklara inen etraflı bir araştırma olması itibariyle dikkat çekmektedir. Çalışma 5 ana bölüm, giriş ve sonuç kısımlarından oluşmakta, geniş bir kaynak ve literatür kısmı eseri tamamlamaktadır.

18. yüzyılın sonlarında, bugünkü Tataristan ve Başkirdistan topraklarını ihata eden orta Volga ve güney Ural bölgelerinde İslâmî bilimler ve edebiyat alanında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Birçok şehirlerde ve köylerde camiler ve medreseler açılmış, 1789'de Ufa'da merkez müftülüğü ihdas edilmiş, 1801'de Kazan'da bir matbaa kurulmuş, Arapça ve Türk dillerinde gelişen dinî edebiyat klasik Arap edebiyatının hemen hemen bütün dallarını kucaklayan bir canlanma meydana gelmiştir. Meşâyih ve ulemânın dinî ve dünyevî sahalarda çeşitli konulardaki müzakeresi ve münazaraları Volga ve Urallar arasındaki tüm bölgede yaygınlık kazanmıştır. Bu tartışmalar çalışmada bunların yazmış oldukları eserlerden hareketle ortaya çıkarılmaktadır. Dolayısıyla, seçilmiş 15 kadar müellifin ilâhiyat, tasavvuf, ahlâk, fıkıh, tefsir, ayrıca tarih, seyahatnameler ve edebiyat gibi geniş bir yelpazeye yayılmış bulunan eserlerinin incelenmesine teşebbüs edilmiş bulunmaktadır: Kazan müftüsü Muhammedcan b. al-Hüseyn, Habibullah el-Urivî, müfti Abdüsselam b. Abdurrahim, Niyazkulu et-Turkmanî, Faydhan el-Kabulî, Taceddin b. Yalçıgul el-Başkurdî, Nimetullah b. Ömer el-Utarî,